

Talouden autonomian käsite ja nykytilanne Eestissä

MARGUS MAISTE JA JÜRI UUSTALU

Tilastotietojen perusteella voisi Eestin talouden nykytilaa luulla varsin hyväksi. Esimerkiksi vuoteen 1940 verrattuna on vuoden 1986 tuotanto kasvanut 57.7-kertaiseksi, investoinnit 30-kertaisiksi. Maataloudessa kasvu on ollut kaksinkertainen. Eestin tasavalta käsittää 0,2 % Neuvostoliiton pinta-alasta, väestö 0,5 % sen väestöstä, ja Eesti tuottaa 0,7 % koko maan teollisuustuotannosta ja yhden prosentin sen maatalous- tuotannosta. Nämä ovat tavallisesti käytetyt luvut, mutta ne eivät ole oikeita eivätkä anna oikeaa kuvaa Eestin taloudesta.

Teollisuustuotantoa mitataan vertailukelvottomilla luvuilla. Teollisuus on alkanut tuottaa monia uusia tavaroita, ja niiden hinnat ovat tavallisesti vanhojen hintoja korkeammat. Niinpä suuri osa tuotannon kasvuluvuista johtuu itse asiassa hintojen noususta. Hinnannousun vaikutuksesta puhdistetut kasvuluvut lienevät 10—12 kertaa pienemmät. Niinpä teollisuustuotannon nousu saattaa reaalisesti olla vain 4—5-kertainen edellä väitetyin 57.7-kertaisen sijasta. Meidän on myös otettava huomioon, että toisen maailmansodan jälkeen on perustettu monia teollisuudenhaaroja, jotka palvelevat Neuvostoliittoa kokonaisuutena eivätkä Eestin taloutta. Näitä ovat esim. öljynjalostuslaitteiston tuotanto ja massiivinen tekstiiliteollisuuden tuotanto. Tämän voi myös katsoa olevan Eestin talouden muotoilemista Venäjän siirtomaana eikä niinkään Eestin talouden aktuaalista kehittämistä. Alle kaksinker-

tainen nousu maataloustuotannossa osoittaa meille asiain todellisen tilan.

Kuitenkin jos katsotaan, että Eestin kokoinen pieni alue, jossa on niin pieni väestö, tuottaa sellaisen osan koko teollisuustuotannosta, niin meitä voisi luulla varsin varakkaiksi. Mutta asia ei ole niin. Mitä tulee tehdaesteollisuuteen, me epäilyksettä tuotamme nyt pienemmän osan Neuvostoliiton teollisuustuotannosta kuin tuotimme Venäjän tuotannosta vuosisadan alussa. Mitkä syyt ovat johtaneet tähän?

Uskomme pääsyyksi sen, ettemme tuota sitä mitä osaisimme ja haluaisimme sillä tavalla kuin haluamme ja osaamme. Mutta selittäkäämme asiaa.

Mikään yritys Neuvostoliitossa ei ole oman itsensä herra, vaan sitä ohjaa ylempi viranomainen. Se voi olla ministeriö, valtionkomitea tai paikallinen viranomainen. Niinpä yritys on valtion laitos ja sen johtaja valtion agentti yrityksessä. Valtio on antanut johtajille heidän valtansa, eivät firmassa työskentelevät ihmiset. Tästä nousee ristiriita, koska johtaja on aina vastuussa paitsi yrityksen työntekijöille, myös valtiolle. Uusi, v. 1987 hyväksytty laki valtion tuotantolaitoksesta (yhtymästä) antaa työläisille oikeuden valita johtajat, muttei vapautta johtajaa vastuusta valtiolle. Siirtyminen valtion nimitysvallasta (mikä siis oli aikaisempi käytäntö) työläisten välittömään johtajavaaliin (kuten laista johtuu) merkitsee vain siirtymistä yhdestä muodollisen metnetytavan äärimmäisyydestä toiseen. Johtaja ei ole vapaa tästä skitsofreniasta, vaan kääntäen

skitsofrenia on voimistunut, koska jokainen työläinen voi sanoa: »Olen valinnut sinut!» Mitään selvää vastuun jakoa ei ole; näyttää siltä että jokainen olisi vastuussa kaikesta, mistä automaattisesti seuraa, ettei kukaan ole vastuussa mistään. Sellaiset olot eivät kannusta tuottavaan työhön eivätkä yritykset voi olla todella tuottavia. Valtio näkee ongelman ainoaksi ratkaisuksi tiukemman valvonnan, mikä hämärtää entisestään johtajien vastuullisuutta, jolloin entropia vain kasvaa.

Eestin (ja koko Neuvostoliiton) taloudessa on viime aikoina näkynyt tendenssi, että kontrollin voimistumisen johdosta valtion valta on tullut yhä vieraammaksi yrityksille. Vieraantuminen on tavallisesti tarkoittanut määräysvallan siirtämistä kotiseudulta Tallinnaan ja sieltä edelleen Moskovaan. Yritystemme johtaminen on siten tullut yhä kalliimmaksi, kömpelömmäksi ja tehottomammaksi. Paikallinen valta ja sen mukana paikalliset edut, siis suureksi osaksi Eestin kansan itsensä edut, ovat menettäneet talouden valvontamahdollisuuden. Taloutta ohjataan yhä suoremmin Kremlin intressien mukaan ja sitä johdetaan erittäin kurjasti. Tätä voidaan havainnollistaa sillä seikalla, että 70 % Eestin teollisuustuotannosta menee Neuvostoliiton muihin osiin, eli talouttamme voi sanoa 70-prosenttisesti Neuvostoliitto-orientoituneeksi (27 % menee omille markkinoille). Silti meidän markkinoitamme yhä puuttuu monia korkealaatuisia tavaroita, joita voisimme tuottaa, muttemme sitä tee. Liittovaltion markkinat vaativat primitiivitavaroita ja tarjoavat vaihdossa vain primitiivituotteita. Valtion valvonnan tiukentuminen on siirtänyt valtaa periferioista keskuksiin, mikä on aiheuttanut paikallisten etujen unohtumisen. Koska paikallisista eduista ei välitetä, niin keskusta on tyytymättömämpi periferioiden työhön, koska tulokset koko järjestelmässä ovat huonommat. Tämä saa keskustan pakottamaan järjestelmän yksittäiset osat valvontaansa, uusia sfäärejä sisällytetään valvontaan, ja paikallisista eduista välitetään yhä vähemmän.

Yksi esimerkki näin luoduista keskusjohtoisista valvontajärjestelmistä on hintavalvonta. Valtiolla on oikeus säännöstellä hintoja, mutta tällä ei tarkoiteta hinnanmuodostuksen valvontaa. Neuvostoliitossa tuotetaan nykyään 25 miljoonaa erilaista hyödykettä. Tämä merkitsee aina-

kin 25 miljoonaa hintaa. Keskusjohtoisesti säänneltyjen hintojen määrä on muutamia kymmeniä tuhansia, ja ne ovat pääasiassa keskeisimpien raaka-aineiden ja elintarvikkeiden hintoja. Kaikki muut hinnat ovat itse asiassa valvonnan ulkopuolella, jolloin yritykset — jotka ovat omalla alallaan monopoleja — voivat nostaa varsinkin koneiden ja kulutustavaroiden hintoja melko helposti. Näillä aloilla on laaja valikoima tavaroita, ja valikoima vaihtuu nopeasti eikä hintoja siksi voida valvoa. Niinpä näiden tavaroiden hinnat nousevat nopeasti, kun taas raaka-aineiden ja ruoan hintaindeksi pysyy lähes vakiona. Tämä saa aikaan erityisen hinnanvääristymien maailman, missä taloudellinen päätöksenteko on lamassa. Investointien kannattavuutta ei voi arvioida hintojen perusteella, koska niistä ei voi päätellä, onko kallis tavara arvokas vai ei. Esimerkiksi eräs neuvostoliittolainen yritys muodosti joustavan tuotantolinjan, joka maksaisi itsensä 20 vuodessa! Ellei tietäisi, että hinnat ovat vääristyneitä, voisi ajatella, että teknologinen kehitys on pysähtynyt Neuvostoliitossa.

Valtio, joka on vastuussa talouden kaikinpuolisesta kehityksestä, joutuu sen vuoksi lisäämään tehtäviinsä — joita se toteuttaa verotuksen ja rahoituksen keinoin — suorien komentojen antamisen, jotta jossakin tehtaassa tuotettaisiin niin ja niin paljon ja jossakin toisessa jokin muu määrä. Niinpä yhden alan, hinnanmuodostuksen, valvonta saa aikaan sen, että valtio ennen pitkää ei kontrolloi ainoastaan hintoja vaan myös määriä — sitä, paljonko tuotetaan ja missä. Huomautamme tässä, että tämä prosessi johtaa taloudellisen toiminnan feodaaliseen järjestämis- muotoon. Tuotannon varmistamiseksi valtion on valvottava investointeja, minkä vuoksi sen on valvottava suurin piirtein myös voitonjakoa. Valtio tarvitsee ihmisiä panemaan käskyjä täytäntöön, ja niinpä sen tarvitsee saada valvontaansa ylimalkaan myös johtajien ja virkamiesten nimitykset. Täten valvonta kohdistuu kulttuuriin, kunkin henkilökohtaiseen elämään ja koko sosiaalis-taloudellisen reproduktion prosessiin. Tähän mennessä perestroika ei ole pystynyt murtaamaan tätä kehitystä, joka jatkuu edelleen täydellä höyryllä.

Tämänkaltainen tuotannon organisointi on hyvin tehotonta verrattuna markkinatalouteen. Esimerkiksi Neuvostoliiton bruttokansantuote per

capita vuonna 1976 oli \$ 2.600, kun se vertailun vuoksi Itä-Saksassa oli \$ 5.340 (muut tiedot ovat v:lta 1980), Tekkosloviassa \$ 5.800 ja Suomessa \$ 10.480. Neuvostoliiton arvo on siis puolet rikkaimpien sosialistimaiden arvoista ja neljäs- tai viidesosa rikkaimpien kapitalistimaiden vastaavista arvoista. Valitettavasti Neuvostoliiton Euroopan puoleisen osan asukkailla on laajat mahdollisuudet vertailuun: Miksi ihmisillä lännessä on ja meillä ei? Omituisin on tilanne Baltian tasavalloissa, jotka ovat aina olleet integroituneita eurooppalaiseen järjestelmään ja joilla on historiallisesti ollut samat olot kuin Itä- ja Pohjois-Euroopassa. Toinen haaste on teknologian kehitys. Tehoton talous ei anna mahdollisuuksia pysyä vauhdissa mukana. Tällä hetkellä Eestin teollisuuden konekannasta 48 % on loppuunajettuja, ja koneiden keskimääräinen käyttöikä v. 1986 oli 25 vuotta. Se ylittää monin verroin teollisesti kehittyneiden maiden koneiden käyttöiän.

Näitä kahta kamppailua pidämme pahimpina sosialismia uhkaavina vaaroina.

Mutta katsokaamme vielä yhtä ongelmaa — yksilön asemaa kuluttajana sosialistisessa valtiossa.

Sosialismi on tuottajan yhteiskunta. Siellä tuottaja hallitsee kuluttajaa. Tuottajan diktatuuria ei rajoita mikään muu kuin kuluttajan tarve uusintaa itseään tuottajana. Paras esimerkki tästä on neuvostoliittolaisen teollisuuskaupungin miljö. On sellaisiakin kaupunkeja, joissa koko sosiaalinen ympäristö koostuu tehtaasta, kerrostalohuoneistoista, muutamasta kaupasta ja joskus elokuvateatterista. Sellaisen kaupungin pääfunktio on tuotanto: yksilö ei ole muuta kuin tuotantontekijä. Tuottajien suhteet kuluttajiin nähdään vain keinona säilyttää tuottajien keskinäiset suhteet. Tärkein yhteiskunnallisesti hyväksytyt subjekti on työkollektiivi. Neuvostoliittolaisen kielikäytön mukaan *työkollektiivi* teki, ajatteli, valitsi jne., eikä esim. yksilö työkollektiivin sisällä. Valtio voi olla yhteydessä yksilöön vain työkollektiivin kautta, ja täten kaikki valtion julistukset kuluttajan puolustamisesta jäävät tuloksettomiksi, pelkiksi julistuksenomaisiksi ilmoituksiksi.

Jos valtio ottaa käyttöön keinoja kuluttajien hyödyttämiseksi, valtiokoneisto muuttaa ne sellaisiksi, että kuluttaja hyötyy niistä vähiten. Jos

hyväksytään lakiesitys vanhuuseläkkeiden nostamisesta köyhien vanhusten aseman kohentamiseksi, niin käy ilmi että he hyötyvätkin siitä vähiten ja byrokraatit taas kerran eniten. Perestroika ei ole muuttanut tätä prosessia. Kaikki nyt käynnissä olevat reformit vahvistavat tuottajan asemaa.

Perestroika tahtoo taata tehokkaan tuotannon, muttei tehokkaampaa kulutusta. Mutta itsestään selvänä voidaan pitää sitä, että jos meillä olisi tehokkaampi kulutus, olisi tuotantokin tehokkaampi. Tärkeimmät voimavarat löytyvät vastoin vallitsevaa mielipidettä kulutuksesta eivätkä tuotannosta. Esimerkiksi vajauksen vallitessa monet kuluttajat yrittävät saada itselleen tavareservejä, joita he eivät juuri sillä hetkellä tarvitse, mutta joita he uskovat tarvitsevansa tulevaisuudessa, kun niitä ei ehkä ole saatavissa. Jokaisella yhtiöllä on suuret raaka-ainevarastot, ei siksi että niitä käytetään koko ajan paljon, vaan siksi että niitä »ei ehkä ole saatavilla» tarvittaessa. Kaikkien mainittujen kiistakysymysten (yrityksen epäselvä asema, talouden saattaminen luonnontilaan keskusvalvonnalla, tuottajan diktatuuri) juuret ovat löydettävissä venäläisen ja itäisten yhteiskuntien luonteesta. Esimerkiksi syyt jo Venäjän valtakunnan aikana ilmenneeseen teollisuuden heikkoon kehitykseen olivat aloitteellisuuden puute — joka johtui valtion teollisuudelle antamasta tuesta — teknologian puute ja ammattitaitoisen väen puute, siis jokseenkin samat seikat kuin nykyisin. Tässä mielessä nykyajan neuvostoliittolaista yhteiskuntaa ei voi erottaa menneiden aikojen Venäjän imperiumin yhteiskunnasta. Mutta Venäjän imperiumissa nämä ilmiöt kävivät ilmi vain luonnollisella, alkuperäisellä tavalla. Sosialistinen vallankumous yritti tuhota ne, mutta sai ne itse asiassa päinvastoin tuottamaan ristiriitoja siellä, missä niitä ei luonnollisesti pitänyt sattua lainkaan. Perestroikan päämääränä pitäisi olla Venäjän talouden palauttaminen luonnolliseen tilaansa, vaikkakin toistaiseksi tehtyjen reformien tulos on ollut totalitaarisen tuottajayhteiskunnan aikaansaaminen.

Tilanne Eestissä on erilainen. Eestin integroitumisesta Pohjois- ja vähemmässä määrin Itä-Eurooppaan huomautettiin jo edellä. Historiallisesti katsoen, kun koko Venäjän valtakunnassa 1880-luvulla vain neljäsosa maatalousmaasta

oli yksityisissä käsissä, niin silloin Baltian provinseissa se oli runsaasti yli puolet, ja Eestin provinssissa valtion maat käsittivät vain yhden prosentin kaikesta maasta. Siten taloudelliset suhteet eivät Eestissä ole koskaan olleet samanlaiset kuin Venäjällä. Siksi perestroikan ongelmat poikkeavat varsin paljon Eestin taloudellisen autonomian ongelmista. Lopullisena päämääränä Eestissä on markkinatalouden palauttaminen. Me voimme sanoa tämän, koska vuosien 1918—1940 historiallinen kokemus osoitti markkinatalouden ja yksityisomistuksen paremmuuden.

Ottakaamme esimekki maataloudesta, joka oli itsenäisen Eestin tärkein viennin ala. Itsenäisessä Eestissä normaalivuosina yleisesti saadun viljasadon määrän saavutimme vasta 1960-luvun lopussa. Vuonna 1986 lehmä oli 304.000, paljon vähemmän kuin vuonna 1939 — 480.000, ja lamppaiden määrät vastaavasti olivat 136.000 ja 695.000. On tarpeetonta sanoa, kumpi järjestelmä takaa luonnonvarojen tehokkaamman käytön.

Mutta taloudellisen autonomia käsitteellä on yksi erityispiirre: se edellyttää, kuten jo sanottiin, markkinataloutta. Samaan aikaan Eestin on oltava osa Neuvostoliittoa, ainakin lähimmässä tulevaisuudessa. Mitä tulee myöhempään aikaan, ei ole niin selvää, eli kuten Gorbatšov mielellään sanoo: »Historia osoittaa meille.» Täten taloudellisen autonomian käsite on jotakin spesifiä, jota seuraavassa kommentoimme.

Edasi-sanomalehdessä syyskuun 26. päivältä v. 1987 ehdotettiin talouden autonomiaa. Ehdotuksen kaksi kohtaa ansaitsevat huomiota: ensiksi, päätösvalta pitäisi antaa sille tasolle, millä talouden tulokset tuotetaan; toiseksi, sellaisia elimiä, jotka käyttävät korkeampaa auktoriteettia tuottajaa kohtaan, pitäisi muodostaa vain jos ne ovat välttämättömiä kuluttajille ja tuottajille. Meidän on osoitettava, että Neuvostoliiton taloudessa näitä organisaatioita on perinteisesti muodostettu »tuotantoalakohtaisesti» — jokaista laajempaa tuotantoalaa kohti on ministeriö tai valtionkomitea. Tämä ei ole osoittautunut järkeväksi.

Tämän ehdotuksen ideat ovat edenneet huomattavasti viime vuoden aikana, monipuolisia keskusteluja on käyty, ja Eesti, Latvia ja Liettua hyväksyivät Riiassa tämän vuoden syyskuun 23. päivänä laajan yhteistoimintasopimuksen, jonka otsikko on *Taloudellisen autonomian pe-*

riaatteet. Tämän dokumentin tärkeimmät kannanotot ovat seuraavat:

Taloudellisen autonomian perusta on tasavallan oikeus käyttää sen omaa omaisuutta tarpeensa mukaan. Kaikki materiaaliresurssit liitotasavallan alueella ovat tasavallan omaisuutta. Tuon omaisuuden käytöstä päättää tasavallan Korkein Neuvosto (parlamentti).

Kaikki tasavallan alueella toimivat yhtiöt ovat tasavallan lakien alaisia.

Koko maan puolustuksen järjestäminen ja ulkopolitiikan toiminnot delegoidaan Neuvostoliitolle.

Tasavalta päättää kaikista sen talous- ja sisäpolitiikkaa koskevista asioista. Sillä on oikeus käyttää omaa valuuttaa ja määrätä sen vaihtokurssi.

Dokumentin kannanotot ovat enemmän poliittisia kuin taloudellisia ja jättävät meille laajat mahdollisuudet järjestää taloutemme. Paperin keskeinen tavoite on säännellä tasavaltujen ja keskusvallan välisiä suhteita. Kun kyseessä on kaksi erilaista järjestelmää, markkinatalous Eestissä ja Venäjän perinteinen talous, laillisten suhteiden tarkalla muotoilulla on ratkaiseva merkitys. Ilman sitä emme voi taata, että tähänastisesta käytännöstä päästäisiin eroon.

Yhdessä uuden laillisen aseman kanssa Eestin talouden todellisia mahdollisuuksia pitäisi parantaa.

Todennäköisesti ensimmäinen todellinen askel hahmoteltuun suuntaan on ymmärtää Eestin »kutsumus» maailmantaloudessa. Pidämme jälkimmäistä välittäjänä kahden valtakulttuurin, itäisen ja läntisen välillä, kuten asia on ollut viimeiset 2.000 vuotta ja tulee todennäköisesti olemaan lähitulevaisuudessa. Kuten jo huomautimme, Eesti toimittaa noin 70 % teollisuustuotannostaan muualle Neuvostoliittoon ja vain 3 % menee länteen. Tämän suhteen pitäisi muuttua niin että osuudet olisivat ainakin yhtä suuret. Eestin rooli kahden kulttuurin välillä ei olisi vain tavaroiden välittäminen, vaan myös teknologian, informaation, tiedon ja kulttuurin siirtoa.

Tämän tehtävän Eesti voisi kaikkein parhaiten täyttää historiallisessa ja luonnollisessa yhteydessään, mikä edellyttää markkinatalouden, tavaroiden ja informaation vapaata liikkumista, mutta myös poliittista demokratiaa. Emme katso markkinatalouden olevan muodostettavissa

Eestiin vain poistamalla vanha ja rakentamalla uusi järjestelmä, vaan näemme sen lainsäädännöllisten toimien kautta toteutuvana kehitysprosessina, joka edellyttää muutoksia perustuslais- ja muissa oikeusnormeissa. Markkinoiden itsensä on optimoitava talouden rakenteet, kun taas tehottomammat pelaajat luopuvat kilpailusta heidän hyväkseen. Monopoliin vastaisia lakeja on säädettävä, jotta varmistettaisiin vapaa kilpailu kaikilla kansantalouden aloilla. Lainsäädännöllisten keinojen tärkeyden havainnollistamiseksi ottakaamme esimerkiksi yksityismaatilat Neuvostoliitossa. Kuten ehkä tiedätte, tästä vuodesta lähtien ihmiset voivat perustaa omia maatiloja vuokraamalla maata valtiolta. Mutta se on ky-

seenalaista, koska he eivät voi omistaa maata, ja todennäköisesti valtio voisi ottaa maatilat heiltä pois muutaman vuoden päästä. Ennen tai myöhemmin tarvitaan lakeja, jotka sallivat maan yksityisomistuksen. Vain se voi antaa maanviljelijöille riittävät kannustimet.

Eestin perestroika poikkeaa siis Neuvostoliiton perestroikasta, aivan kuten Eestin luonnollinen talousjärjestelmä eroaa Venäjälle luonnollisesta talousjärjestelmästä. Toinen näkökohta on, että perestroikaa ei Eestissä voi panna täytäntöön vain taloutta uudistamalla, vaan se tarvitsee laajaa poliittista reformia. Ne jotka ovat sen kerran aloittaneet, tulevat viemään sen loppuun saakka.

Englanninkielestä suom. Tapani Kaakkuriniemi